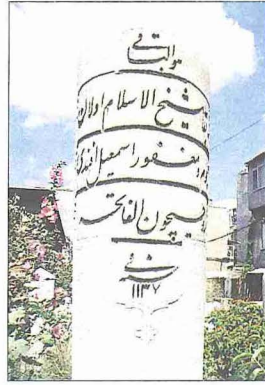

si'ne, buradan 1673'te ibtidâ-i hâric derecesiyle Yüsuf Paşa, 1675'te de Abdullah Ağa medreselerine tayin edildi. Müderrisliği sırasında mektupçuluk, tezkirecilik ve kassâmlık görevlerinde de bulundu. 1676'da ibtidâ-i dâhil derecesiyle Şah Hüban Medresesi'ne geçti, oradan da 1678'de hareket-i dâhil derecesiyle İmâdzâde Esseyyid Mehmed Ebûsuûd Efendi'nin yerine Beşiktaş'ta Sinan Paşa Medresesi'ne getirildi. 1681'-de müsilâ-i Sahn derecesiyle yine Beşiktaş'taki Hayreddin Paşa Medresesi müderrisliğine yükseltildi. 1683'te Sahn-ı Semân medreselerinin birine müderris olduktan sonra kendisine ibtidâ-i altmışlı derecesi lâıyk görülerek önce Kılıç Ali Paşa Medresesi'ne, dört yıl sonra da müsilâ-i Süleymâniyye rütbesiyle Mahmud Paşa Medresesi'ne tayin edildi. Aynı derece ile 1689'da Eyüp'teki İsmihan Sultan ve Ebû Eyyüb el-Ensârî Medresesi'nde bu görevine devam etti. Bir yıl sonra hâmis-i Süleymâniyye derecesiyle Galata Medresesi müderrisi, 1691'de ise müderrisliğin en yüksek derecesi olan Süleymaniyye Dârülhadisi müderrisliğine yükselerek reisü'l-müderris'in oldu.

1692'de kadılık mesleğine geçen İsmâil Efendi önce Halep'e gitti; buradaki görevinden sonra 1698'de Mekke-i Mükerrreme pâyesiyile taltif edildi; ardından Kahire, 1706'da da Mekke kadılığı görevine getirildi. Ertesi yıl kendisine Edirne pâyesi, Bolu ve Edincik kadılıkları ihсан edilerek İstanbul'a döndü; 1708'de İstanbul kadısı oldu. 1710'da Anadolu pâyesini elde eden İsmâil Efendi bir yıl sonra Anadolu kazaskerliği, Ocak 1712'de de Rumeli kazaskerliği görevlerine getirildi. Aynı yıl azledilerek üç yıl sonra tekrar Rumeli kazaskeri oldu. 1716'da selefî Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin azliyle boşalan şeyhülislâmlığa tayin edildi. Yaklaşık bir buçuk yıl şeyhülislâmlık makamında kalan İsmâil Efendi'nin bazı davranışları, çocuklarının ve yakınlarının onun mevkii ile uygun olmayan tutumları, kendisinin vazifesiyle bağdaşmayacak şekilde azil ve tayin işlerine karışması gibi sebepler gözden düşmesine yol açtı; 1718'de şeyhülislâmlıktan azledilip Sinop'a sürüldü. Üç yıl sonra affedilerek İstanbul'a döndü ve Bebek ile Rumelihisarı arasındaki yalısında oturmasına izin verildi. Burada vaktini ilim ve ibadetle geçiren İsmâil Efendi 1723'te hastalandı ve 28 Zilkade 1137 (8 Ağustos 1725) tarihinde vefat etti. Ertesi gün, İstanbul-Çarşamba'da in-

Ebûishak
İsmâil
Efendi'nin
kendi
adiyla
anılan
caminin
hazîresindeki
mezar taşı -
Çarşamba /
İstanbul

şası bir yıl önce tamamlanan kendi yaptırdığı caminin hazîresine defnedildi.

İsmâil Efendi'nin, şeyhülislâmlıktan azledildiği sırada yaptırdığı ve bugün de kendi adıyla anılan bu cami Kâbe'nin ölçülerine göre inşa edilmiştir. Mescidin kapısı üstünde oğlu Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi'nin bir tarih manzumesi bulunmaktadır. Caminin batısındaki medrese ile doğusundaki dârülhadis oğlu Esad Efendi tarafından yaptırılmıştır. İsmâil Efendi bu camiye inşa ettirirken doğduğu hücrenin yerini kendisine mezar olarak seçmişti. Oğulları olan Şeyhülislâm İshak, Şeyhülislâm Mehmed Esad, Lutfullah, Şeyh Mehmed ve Mesud efendilerin mezarları da buradadır.

Kaynaklar İsmâil Efendi'nin ilim ve fazilet sahibi, güler yüzlü, hoşsohbet bir kimse olduğunu; hak ve hukuka düşkün, dalkavukluktan uzak bir şahsiyete sahip bulunduğunu kaydederek. Naîm mahlasıyla şiirleri de bulunan İsmâil Efendi'nin bazı önemli ve nâdir meseleleri izah eden bir mecmua bıraktığı kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, III, 589-593; Râşid, *Târih*, V, 192; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 85; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 506-507; Danişmend, *Kronoloji*, V, 137; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 464-466; Konyalı, *Alanya*, s. 424; Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm İshak Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvanının Edisyon Kritisî* (doktora tezi, 1987), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplığı, nr. THT 48, s. XLIV-XLVIII; a.mlf., *İshak Efendi ve Dîvanından Seçmeler*, İstanbul 1990, s. 3-8; a.mlf., "Şeyhülislâm Es'ad Efendi" (doçentlik takdim çalışması, 1990).

MUHAMMET NUR DOĞAN

EBÜİSHAKZÂDE ESAD EFENDİ

(bk. ESAD EFENDİ, Ebûishakzâde).

EBÜİSHAKZÂDE İSHAK EFENDİ

(bk. İSHAK EFENDİ, Ebûishakzâde).

EBÜKİR

(أبو كير)

Mısır'da Akdeniz kıyısında bir sahil şehri.

Kaynaklarda adı Bükir, Ebûgür, Ebûhür, Ebâhür şekillerinde de geçer. İskenderiye'nin 23 km. kuzeydoğusunda, aynı adı taşıyan körfezin kıyısında yer almaktadır. Civardaki ada ve göl de aynı adla anılmakta olup burası önceleri Buhayre'de Demenhür kazasına dahil iken sonraları İskenderiye'ye bağlanmıştır.

Muhtemelen İlkçağ'daki Bukiris şehrinin yerinde kurulan ve adını da buradan alan Ebûkîr'e ait fazla bilgi yoktur. Arap coğrafyacıları içinde buradan ilk söz eden İdrîsî'dir. Ebû'l-Fidâ ve Kalkaşendî de Ebûkîr gölü hakkında bilgi vermişlerdir. Eski Mısır'dan bahseden bazı Arap kaynaklarında burada bir deniz fenerinin varlığından söz edilmektedir. Avrupalı seyyahlar da bu yörede İskenderiye-Reşid yolu üzerinde kıyıda işaret olmak üzere bazı kuleler bulunduğunu yazarlar. Eutychius, Fâtımîler'e karşı Mısır'ı korumak için Tarsus'tan gönderilen yardım filosunun Ebûkîr'e gelişini bildirmektedir. 27 Şâban 764'te (11 Haziran 1363) Avrupalı korsanların Ebûkîr'e akında bulunarak halktan esir ettikleri altmış kişiyi Sidon'da sattıkları da bilinmektedir.

Mısır'ın Osmanlı idaresine girmesinden sonra Ebûkîr İskenderiye sancağına bağlandı. Burada küçük bir yerleşme yeri ile limanı koruyan bir burç ve fener yer alıyordu. XVI. yüzyıl başlarında bu kıyıları dolaşan Pîrî Reis, şehri Ebûgür adıyla anarak önünde geniş bir liman ve bir burç bulunduğunu, limanın uzaktan bir ada gibi göründüğünü, üst tarafta hurmalıkların ve beyaz boyalı evlerin yer aldığını yazar. Limandaki burç daha sonra kale haline getirilmiştir. Nitekim Evliya Çelebi kalenin 934'te (1527-28), o sırada Mısır valisi olan Hadım Süleyman Paşa tarafından yaptırıldığını belirtir, hatta kale kitabesini de kaydeder. Limanı koruyan ve stratejik öneme sahip olan bu kale, XVII. yüzyıl başlarında Mısır'ın Akdeniz kıyılarındaki müstahkem mevkiilerinden birini teşkil ediyordu. 1591'de İskenderiye Kalesi'nden sonra en kalabalık muhafız grubu Ebûkîr Kalesi'nde bulunuyordu. Bu sıralarda kalede 103 muhafız, dokuz müteferrika görev yapıyordu. Ebûkîr ve civarını etraf-

lıca tasvir eden Evliya Çelebi de sivri bir burun üzerinde 600 adımlık bu kalede 300 muhafızın bulunduğunu, ayrıca yetmiş kadar ev ile Kanûnî Sultan Süleyman adına yaptırılmış küçük bir caminin yer aldığını belirtir. Burada ayrıca beş dükkân bulunduğunu yazan Evliya Çelebi, asıl yerleşmenin kale dışında güney tarafta olduğunu, burada 200 ev, yirmi dükkân, üç at değirmeni ve bir hanın yer aldığını kaydeder. Bu rakamlara göre 1000 dolayında nüfusa sahip olan Ebükîr küçük bir kasaba özelliği taşımaktaydı.

Ebükîr'in adı en çok Napolyon'un Mısır seferi sırasında duyulmuştur. 1 Ağustos 1798'de burada meydana gelen büyük deniz savaşında İngiliz Amiralî Nelson Fransız donanmasını imha ederek Fransa'nın kara ordusunu deniz desteğinden mahrum bıraktı. Öte yandan Köse Mustafa Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri, 25 Temmuz 1799'da, Akkâ'dan mağlûp olarak dönen Napolyon tarafından burada yenilgiye uğrattıldı ve Ebükîr Kalesi Fransızlar'ın eline geçti. Osmanlı Devleti'ne yardım etmek ve Mısır'daki Fransız işgaline son vermek üzere gelen Amiral Abercromby idaresindeki İngiliz ordusu, 8 Mart 1801'de buradan karaya çıktıktan sonra 21 Mart'ta Fransız kumandanı Menou'yu mağlûp etti. Bir süre sonra da Kaptanıderyâ Küçük Hüseyin Paşa emrindeki Osmanlı kuvvetleri aynı sahillerden Mısır'a girdiler. Bunun ardından İstanbul önünden çekilen İngiliz donanması, intikam için Mart 1807'de İskenderiye ve Ebükîr'i istilâ etti. Bu dönemlerde Ebükîr iyi bir sığınak ve demir atmaya elverişli bir yer olmasına karşılık kasaba fazla mâmur değildi. Mısır sahilleri daha önce Tersâne-i Âmire'ye bağlı iken İngilizler'in Mısır'dan çıkarılmasından sonra Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın tasarrufuna geçti (Cevdet, VIII, 128).

Ebükîr bölgesi kumlu, ekilmemiş topraklar ve palmiye ağaçları ile süslü bir yapıya sahipti. Bölgedeki üç göl batıdan doğuya Meryût, Ebükîr ve Edkû adlarını taşımaktaydı. 120.000 dönüm büyüklüğündeki Ebükîr gölü hakkında en eski bilgiler Kalkaşendî tarafından verilmektedir. Ona göre göl kıyısında nâdir kuşlar yaşıyordu ve gölde balık boldu; avlanan kefal balığı İskenderiye halkının beslenmesine yarıyordu. Kıyılarda mevcut tuzlalardan elde edilen tuz Avrupa'ya satılıyordu. Fransızlar 1798'de Mısır'a girdiklerinde Ebükîr gölünün denizle bağlantısı mevcuttu; daha sonra denizle bağ-

lantısı kesildi. Edkû ile Ebükîr göllerini dar bir arazi ve sağlamaştırılmış bir su bendi birbirinden ayırmaktaydı. 1819'da açılan Mahmûdiye Kanalı ve İskenderiye-Kahire demiryolu buradan geçmiştir. Batıdaki Meryût gölü ise Ortaçağ'larda kurumuş, 1801'de İskenderiye'nin İngilizler tarafından kuşatıldığı esnada tekrar su ile doldurulmuştur. 1887-1888'de Ebükîr gölü bir İngiliz şirketi tarafından kurutulup bereketli tarım alanı olarak kullanıldı. Bu göller muhtemelen Nil'in denize döküldüğü yerin değişmesi, denizin kabarıp çekilmesi sonucu meydana gelmişlerdir. Bugün İskenderiye'nin merkez ilçesi el-Münteze'ye bağlı bir kasaba olan Ebükîr'in 1986'da yapılan sayıma göre nüfusu 28.573'tür.

Mısır'da Ebükîr adını taşıyan başka yerleşim bölgeleri de vardır. Bunlar arasında, Aşağı Mısır'da Buhayre vilâyetinde Reşid kazası dahilinde Soronbay şehrine ait bir küçük belde ile, Yukarı Mısır'da Kenâ vilâyetinde Lüksor kazasının Armant şehrine dahil küçük bir yerleşme yeri zikredilebilir. Ayrıca Orta Mısır'da Mînye'nin kuzeyinde Bükîr (Bükîrân, Bükîrât) adlı bir dağ vardır. Efsaneye göre, Cebelüttayr üzerine Bükîr adı verilen beyaz bir kuş türü yılda bir kere belli bir zamanda toplanır, kuşların her biri dağda bulunan bir çatlağa sırayla başlarını sokar ve daha sonra kendilerini Nil'e atarlardı. Bir müddet yüzdükten sonra geldikleri yere dönerlerdi. Bu durum, içlerinden birinin başının çatlakta sıkışıp ölmesine kadar devam ederdi. Bunun üzerine geride kalanlar da çekip gider, bir yıl sonra aynı zamana kadar orada bu kuşlardan hiçbiri görülmezdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemül-büldân*, II, 102-103; Müstevfî, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts., s. 271; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, III, 303, 386; Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ali Haydar Alpagot — Fevzi Kurdoğlu), İstanbul 1935, s. 706-709; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 700-703; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıta'ü't-Tevfiküyye*, Kahire 1305/1886, I, 13 vd.; Küçük Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, I, 70; Ceberti, *Acâ'ibü'l-âşâr*, III, 1 vd.; Cevdet, *Târih*, VII, 39-42; VIII, 128; Dehérain, "L'Égypte Turque", *Histoire de la nation égyptienne*, Paris, ts., tür.yer.; P. J. Vatikiotis, *The History of Egypt*, London 1985, s. 42-43; Seyyid Muhammed Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul 1990, s. 196-197, ayrıca bk. İndeks; Combe, "Alexandrie Musulmane", *Bulletin de la Société de Géographie d'Égypte*, XV, Paris 1895, s. 201, 238; XVI (1896), s. 111-171, 269-292; C. H. Becker, "Ebükîr", *IA*, IV, 65-66; a.m.f., "Ebükîr", *DMİ*, I, 291-293; G. Wiet, "Abükîr", *EI²* (Fr.), I, 172-173.

EBÜKUBEYS

(جبل أبي قيس)

Kâbe'nin yaklaşık
100 m. doğusunda bulunan
küçük bir dağ.

Mekke şehri Ebükubey's ile Kuaykiân dağları arasında yer alır. Ezrakî'ye göre İyâd veya Mezhic kabilesinden Ebû Kubey's adlı bir şahıs burada bir bina yapma teşebbüsünde bulunduğu için bu dağa Ebükubey's adı verilmiştir. Yâkût ise İbn Hişâm'a dayanarak Cürhüm kabilesinden Ebû Kubey's b. Şâmih'in, Amr b. Müdâd ile amcasının kızı Meyye arasında koğuculuk yaparak iki sevgilinin arasını bozduğunu, bunun üzerine Amr'ın kendisini öldürmeye karar verdiğini öğrenince bu dağa kaçtığını, daha sonra bu dağın Ebükubey's adıyla anıldığını söyler. Hz. Âdem'in ilk ateş parçasını (kabes) bu dağdan aldığı için dağa Ebükubey's adını verdiği veya Hacerülesved'in buradan alınmış olması sebebiyle bu adın verildiği yolunda rivayetler bulunmakla beraber Takıyyüddin el-Fâsî ilk rivayetin daha doğru olduğunu ifade ettiği gibi Ezrakî de bu rivayetin Mekkeliler nezdinde meşhur olduğunu belirtmiştir (*Âh-bâru Mekke*, II, 267).

Öte yandan Nûh tufanından Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi inşa ettiği tarihe kadar geçen süre içinde Hacerülesved'i saklayıp koruduğu için bu dağa Câhiliye devrinde "el-Emîn" denildiği, ayrıca el-Ahşebü's-ş-şarkî, Şeyhü'l-cibâl ve el-A'râf adlarıyla da anıldığı bilinmektedir. Rivayete göre Cenâb-ı Hak Nûh tufanı sırasında Hacerülesved'i bu dağa emanet etmiş ve Hz. İbrâhim de Allah'ın, "İnsanlar arasında haccı ilân et" (el-Hac 22/27) emri üzerine bu dağa çıkıp insanları hacca davet etmiştir. Halk Mekke vadisine yerleşmeden önce sel tehlikesi olmadığı için yerleşim alanı olarak burayı seçmişti. Ebükubey's dağı Câhiliye döneminde halkın mukaddes saydığı yerlerdendi. Mekke'nin zâhid ve âbidleri buraya çıkarak itikâfa çekilirlerdi. Hz. Peygamber kendisini en çok üzen olayın, Tâif'te İbn Abdü'yâil b. Abdükülâl'den (Abdü'yâil b. Amr) kendisini himaye etmesini istediği zaman onun bu teklifi reddetmesi olduğunu söyler. Bu olaydan sonra üzgün bir halde Mekke'ye dönerken Hz. Peygamber'e gelen bir melek Ebükubey's ile Kuaykiân dağlarını (Ahşebeyn) gösterek, "Eğer bu iki dağın Mekkeliler üzerine çökerek bütün müşrikleri ezmesini